

Приложение № 1 к ООП НОО МБОУ «Азамат-Юртовская СШ»

РАССМОТРЕНО
МО учителей ГЦ
_____/ Жамаева К.Л.-А./
Протокол №1 от 30.08. 2022 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора УР
_____/ Т.Ш.Шавхалова/
31.08. 2022 г.

**Рабочая программа учебного предмета
«Родная (чеченская) литература»
(5 класс)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной язык и родная литература.

Кхеторан кехат

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Iалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похIмаш кхио а, коьрта гIиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзйан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гIиллакхе-этикин а кхиаран тIегIа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маIна а девзаш, литература Iаморо шегахь къонахчун амал кхийайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал арахьарчу гIуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш хIитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хIотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хIитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Iамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дIасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до къоначу тIаьхьене къоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билгал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а,

довзаран а мехаллашца, пайдаэцархъама тЕкхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхъаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догІуш махиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хъажийна бу дешархойн нохчийн литературин хъашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тЕкхиарехъ а, шеца иза Іалашйарехъ а ша-тайпана эстетикин гІирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Іамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахъ дІахьучу йукъардешаран учрежденешкахъ ненан мотт санна нохчийн мотт Іаморехъ, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурах а, ламастех а хаарш схъаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхъаьна эстетикин гІуллакхдар а долу, йозанан къамелан гІуллакхдар ду; нохчийн литература тЕхъажийна йу Іилманан агІонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахъ дуьйций хайтарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгІа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахъ ойланца хІуманан кеп хІотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тІаьхьенера тІаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дІакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо кхочушйан йеза рогІера Іалашонаш:

- нохчийн литературехъ эстетикин агІонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехъ кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогІу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Іаморан кха тЕе ваккхар, къоман культурин тІаьхьалонна йукъавалор.

- кьоначу тӀаьхьенехь дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьӀр ларӀан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн кьоман культура ларӀарехь жобпалле хилар кхоллар;

- дукха кьаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шагехь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхийар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехьажийна роӀера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхьенера тӀаьхьене историко-культурни, оздангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокьехь ненан меттан нохчийн литературин маьӀнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьӀр кьастор, нохчийн литературехь йолу кьоман ша-тайпана синьоздангаллин а, материални а нохчийн кьоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу кьаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оздангаллин а маьӀна билгалдакхар; йешначун хьокьехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а кьамел дан хаар;

- Ӏер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукьачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар кьастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг кьасто а, адаман а, йукьараллин а йукьаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ХЬЕХАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Коьртачу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догӀуш, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет йукьайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Ӏамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн меттан литература Ӏаморна билгалдаькхина 68 сахьт (кӀиранахь – 2 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзариин а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

5 КЛАСС

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кIант».

«Барзо Iахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хIетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кIант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦIен маьхьси».

С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бIешаран литература

С. Бадиев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

Г. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

Г. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угIуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

Г. Ахмадов. «Къонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагIалла».

Х. Сатуев. «Лаьмнийн къоналла».

Ж. Махмаев. «Буьйсанан гIулчаш».

В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьоьжура иза».

Дикаев М. «БIаьстенан аматаш».

Берийн журнал «СтелаГад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI бешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалГгахь».

Кхечу къаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Коьртачу школахь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іамор хьажийна ду дешархой роГера личностни а, метапредметни а, предметни жамІашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дІабахьарца. Болх дІабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца доГуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалйина тІе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дІахІитта, шайн гІуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тІехь кхетош-кхиоран гІуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьаьхь кху декъаьхь а:

• гражданаьла кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тІецалацар; адаман

дахарехъ тайп-тайпана социале институташа дІалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакъонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гІуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехъ дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гІуллакхаллехъ (волонтералла, нахана гІо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехъ Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Іамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хІума хеташ хилар: Іилманан, искусствон, спортан, технологин, тІеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Іаламан тІаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехъ дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа обьшучохъ а, обздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехъ а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тІеІаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллехъ кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьІне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахъ шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллехъ кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хІума йаар, гигиена ларйар, садаІаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хІуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегІан а, синан а могошалла талхош йолу хІуманаш целелор; кхерамазаллин бакъонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахъ а кхерамазаллин бакъонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Іаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехъ шен дахаран зерех пайда а обьцуш, кхин дІа а шен Іалашонашка дІаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;
шен синхаамаш шегяхь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;
стаг гІалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гІалаташ тІелаца хаар, уьш нисдан
деза хьажа везар.

- **кьинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахІиттийна декьарш кхочушдан Іалашонца жигара дакъалацар
(дотьзалехь, гІалин, кІюштан йукьардешаран дешаран организацехь),
йукьараллин а, технологически а гІуллакх а, болх а дІаболо, дІахІотто хаар,
тайп-тайпана гІуллакхаллин план хІотто а, иза кхочушйан а Іамар, тайп-
тайпана кьинхьегаман корматаллаш Іамор, корматаллин йукьараллехь
дІатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукьараллин а, Іаламан а, Іилманийн а хааршна тІе а тевжаш, гонахьарчу
Іаламан хьокьехь хьалхахІуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Іаламан
пайдехь хин долу гІуллакхаш дІадахьа план хІоттор, экологин культурин
тІегІа лакхадаккхар, экологин кІорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан
некъаш лахар, гонахьара Іалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара
дакъалацар, Іаламан, технологин, йукьараллин йукьарлехь зІе латтош волу
гражданинан маьІна довзар, экологин хьежамашна лерина гІуллакхаллехь
жигара дакъалацар.

- **Іилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Іилманан системехь адам а, Іалам а, йукьаралла а кхиар толлучу
хьежамашна тІе а тевжаш, адаман Іаламца а, йукьараллица а йолу зІенаш а,
дуьне довзаран гІирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор,
талламаш бар Іамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана
а йукьахь дІабахьар.

Йукьараллин а, Іаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь
кхачойеш йолу личностни жамІаш:

Дотьшучара йукьараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана
йукьараллехь леларан бакьонаш, норманаш, йукьараллин дахаран кепаш,
тобанашкахь, йукьараллашкахь а, цу хьокьехь дотьзалехь нийса леларан коьрта
йукьараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца
дотьшучаьргахь зІе латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тІегІа лакхадаккхаран хьуьнар
кхиор, ткьа иза кхочушдалур ду практически гІуллакхехула а, цуьнца цхьаьна
кхечу адамашка а хьобжуш Іамар, церан керлачу хааршна тІекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца

цхаъна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехъ болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикакин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахъарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахъ стрессийн ситуацешкахъ боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхъенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дуьхъало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхъарлаьцна гIуллакхашна, хъелашка хъаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхъарлаьцначу гIуллакхехъ кхиамаш ца хилахъ а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коьрта маьIнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор; классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хъаьжжана, къастайечу факташкахъ хила догIурш а, бIостанехъ дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехъ дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефецитахъ къастор; хиламаш а, процессаш а Iаморехъ бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехъ сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогича догIуш ойланехъ сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехъ некъ лахар (масех вариант вовшаш йустар, уггаре гIолехъ йерг харжархъама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар; догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехъ лобхучу хаамашна жоп лахар; шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хIоттийнчу планаца талламан бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахъар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-

талламан уйраш къастор.

Таллам барехъ (экспериментехъ) схъахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;

длабаъхъначу таллабийн хиллачу зерийн жамбийн ша формулировка йар, хиллачу жамбийн бакъхиларан мах хадоран гирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тлаъхъалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, иштгачу а, царах терачу ситуацешкахъ шен хетарг къасто, керлачу хъелашкахъ а, контекстехъ а церан кхиаран хетарг хъалха татар.

Информацица болх бар:

хъалха хлиттийна дешаран декхарш а, тлейихкина критереш а кхочушийн хъостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гирсех пайдаэца, харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан, цхъаъна йоглу аргументаш лаха (цхъа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехъ информаци длагайта йоглуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикица кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хъехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар къасто; информаци эвсаре дагахъ латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараиш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, лалашоне а, къамел даран хъелашка хъаъжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан тексташкахъ а длагайта, къамел даран невербале гирсаш бовза, социале билгалонийн маънех кхетар, йотбаккхаме хъелаш кхуллу таронаш йовза, йотбаккхамаш кладбан, бартбан, кхечеран лалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, оздачу кепехъ шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана доглуш долу хаттарш хлиттор, шен лаамехъ къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хъаъжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хъаъжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хлоттор.

Шен лаамехъ гуллакх дладахъар: билггал йолу проблема кхочушийеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахъ беш а голехъ долчух кхета а, пайдаэца а, хъалха хлиттийна лалашо кхочушийарехъ тобанца кхочушийн йезаш хиларан бух бало, цхъаъна дечу гуллакхан лалашо тлеэца, и кхочушийн дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъахъ болх дасхъабекъа, бартбан, процесс а, жамлаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маъна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тедилларш кхочушдан, муьтлахъ хила, цхъаъна бечу белхан длахлоттаран план хлотто, цу балха йукъахъ хлораннан меттиг къасто, белхан лалашонаш вовшашна йукъахъ, хлораннан тароне хъаъжжана, дасхъайекъа,

тобанан декъашхошца белхан Галашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуъхьца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жобпалле дакъа схъаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараиш карадерзор:

Ша шен къепе хІоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тІелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Іамочу объектх хиъначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богІуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамІийн бахъанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гІуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гІалаташ къасто, Галашонан а, хьолан а жамІца богІу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахъанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хІотто, кхечун бахъанех, Галашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гІалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хІума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамІаша гайта деза:

- 1) кхин дІа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Іаморан а ладамаллах кхетар; хІокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гІирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агІор диалог йар;
- 2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллах цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран шатайпа некъ хиларх кхетар;

3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шена хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

6) Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маьIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьIнаш довзуьйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цъана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг

аргументашца дАала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, кьамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукьачу хенан план хIоттор.

ЖамI: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, кьамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го кьасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зIенех кхетар, цо шена чукьуйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синьоздангаллин мехаллашна тIаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзарийн тематикаца йобзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цIеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш кьастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьIнех кхетар (филологин агIонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш кьасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маьIна а доккхуш, диканиг кьастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех кьасто Iема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокьехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Тѐрахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	Жам1даран кеп.	Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш				
Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла								
1.1.	<p>Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша»</p> <p>«Тамашийна олхазар».</p> <p>«Кхо ваша а, саьрмик».</p> <p>«Дьоьшуш хилла к1ант.</p> <p>«Барзо 1ахарца мохк кьовсар».</p> <p>Малые жанры фольклора: пословицы, загадки.</p> <p>Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, х1етал-металш.</p> <p>Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декъар: 1ер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранин элементаш. 1ер-дахаран темица дог1у туьйра «Тамашена олхазар». Туьйранан йукъараллин</p>	11	1	0	02.09.22	<p>1аматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Кицанаш исбаьхъа деша. Аналитически къамелехь дакъалацар. Тайп-тайпана къамнийн кицанаш а, х1етал-металш а дуюхь-дуюхьалх1итторан анализ д1айахьар.</p> <p>Туьйранаш исбаьхъа деша, цу хьокъехь, ролешка доькьуш а, царах кхета а. йухайийцаран тайп-тайпана кепаш карайерзо.</p> <p>Дашца болх бан а, цу хьокъехь, историкин-культурин коментари</p>	<p>Проект</p> <p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхИттор. «Борз а Iахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХIокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цIейаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агIор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хIиллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хIуманна кархдолуш тIах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Iовдал, кIиллу ду. Дукхахьолахь, уьш цхьам-цхьамма Iехийна, кхерийна уьдуш йа дойбуш нисло. Лом а, ЦIокъалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, церан вастехь къаьста кьиза Iазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тIехь. Дийнатех лаьцначу туьйранашкахь аллегири йалорца гойту адамийн кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаьбу адамийн амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Iорайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу.</p> <p>Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туьйранин поэтика (терминаш ца йалош), туьйра жанр санна, туьйранин тайпанаш, туьйранин композици, дустарш, йухааларш, дIадолор, чаккхе, туьйранин кульминаци, гипербола, эпитет, туьйранин варианталла.</p> <p>Классал арахьара дешар.</p>					<p>хIотто а. ЦхьаьнайогIучу тайп-тайпана къаьмнийн туьйранин, фольклоран, литературин туьйранин персонажийн васташ а, тематика а дуьхь-дуьхьалхIотто.</p>		
--	--	--	--	--	---	--	--

Дерриг:	11	1	0					
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш								
2.1.	<p>Литературин туьйранаш:</p> <p>Саидов Б. «Майра кІант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамийн дахарехь оцу кхетамийн маьІна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туьйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оздангалла а хастор. Мусаев М.«ЦІен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тІечІагІдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туьйранца уьйр. Туьйранехь йолу юмор.</p> <p>Гацаев С. «Чкьобрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тІехь кхоьллина туьйра. Чкьобрдигаца жьбра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жьбра-бабин тІехь баьккхина толам а, шена тІехь баьккхинарг а.</p> <p>Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьІна. Туьйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туьйранан цхьайолчу персонажийн шех бЮбулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оздангалла, цхьогаллан хІилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.</p>	9	1	0		<p>Дахарехь биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тІехь барта монологически аларш хІитто. Йешна йа ладоьГІна текст барта схьайийца, цу йукьахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехь а (Іамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тІехь йолчу диалогехь/ полилогехь а дакъалаца. Барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жьопаш дала а. Йуьхьанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехь ма-барра а, бацбина а иза бовзийта. Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукьахь сочиненеш-миниатюрал а)</p>	<p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Сочинени</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>

	Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туьйранин вариантла, диалог, монолог, туьйранашкахь йолу оздангаллин кепаш Классал араьхара дешар.							
2.2	<p>XX бешаран литература:</p> <p>Бадурев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а. Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар. Мамакаев I. «Садаьржаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла.</p> <p>Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дадахнарг Сулейманов А. «Борз ю угIуш» / (стихотворени).</p>	33	1	2		<p>Поэтийн а, йаздархойн а биографин факташ йовзийтар.</p> <p>Байтийн а, прозин а текстах шовкъе вола/йола а, исбаьхьа йеша а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта.</p> <p>Говзаран тема, проблематика, идейн-исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха.</p> <p>Ламатан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Дашца болх бан. Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.) Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца.</p> <p>Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Тематически герга йолу говзарш хIитто. Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн</p>	<p>Йозанан белхаш</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Практически болх</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>

<p>Олхазаран-Кютара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Шегахь нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор.</p> <p>Саракаев Х. «Баьпкан чкьуйриг» / (дийцар).</p> <p>Ялтин тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар.</p> <p>Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» цIе йолчу гулар йукьара)</p> <p>Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла.</p> <p>Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).</p> <p>Ахмадов I. «Кьонахалла» / (дийцар).</p> <p>Кхиазочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам.</p> <p>Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» / « (стихотворени).</p> <p>Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар,</p> <p>Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар).</p> <p>Бераллехь дуьйна кхетош-кхиор оьшуш хилар.</p> <p>Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а.</p> <p>Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар).</p> <p>Беран синдуьне. Кхиазочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а.</p> <p>Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).</p>					<p>йукьара уьйраш а гучайаха. Iаматан гайтаран материалца болх бан.</p> <p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха.</p> <p>Байтийн тематически цхьаалла кьастор.</p> <p>Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.</p> <p>Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто.</p> <p>Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
--	--	--	--	--	---	--	--

	<p>Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суурташ. Беран чохьарчу дуьненан гайтаран говзалла.</p> <p>Дикаев М. «Блаьстенан аматаш (стихотворени). Иаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Иалам а, кьинхьегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.</p> <p>Ахмадов М. «Ушурма волчихь, хьошалгIахь» (дийцар).</p> <p>Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехь дIалоцу меттиг</p> <p>Турпалхочун синьобздангаллин амат.</p> <p>Кьинхетаман а, доглазаран а тема тIамна а, машарна а дуьхьалхIоттор.</p> <p>Берий оьмарехула историн хиламаш йухаметгахIоттор.</p> <p>Говзаран самукъане дIадолор.</p> <p>Классал арахьара дешар.</p>							
2.3	<p>XXI бIешаран литература:</p> <p>Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчоь» ТIом дIабаьллачул тIаьхьа Нохчийчоь меттахIоттор. ГIаланаш, йарташ йухаметгахIоттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. Пекхуьу чкьор шен кьоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синьайьаме хьал гайтаран гIирс санна.</p> <p>Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар).</p>	7	1	0		<p>Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.)</p> <p>Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо.</p> <p>Тематически герга йолу говзарш хIитто. Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн йукъара уьйраш а гучайаха.</p> <p>Iаматан гайтаран материалца болх бан.</p>	<p>Тестировани</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Йозанан белхаш</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>

	<p>Иаламан дуйне тИалам беш йукъаметтиг латторан хъашт.</p> <p>Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени).</p> <p>Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла.</p> <p>Литературин теори: ритм, рифма.</p> <p>Мусаев С.М. «Хъайбанан чам»/ (дийцар).</p> <p>Депортацехь нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар.</p> <p>Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар.</p> <p>Классал араьхара дешар.</p>					<p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха.</p> <p>Байтийн тематически цхъаалла къастор.</p> <p>Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.</p> <p>Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто.</p> <p>Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
Дерриг:		49	3	2				
Даькьа 3. Кхечу къаьмнийн литература								
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.)	2	0	0		<p>Тема къастор.</p> <p>Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар).</p> <p>Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан.</p> <p>Стихотворенеш дагахь Iамо.</p>	Барта хаттар	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>
Дерриг:		2	0	0				
Даькьа 8. ЖамIдаран таллар								
8.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан	Йозанан болх	

8.2	Проект	2	2				Йозанан болх	
8.3	Контролни болх /Тестиrovани/	1	2			Тестиrovани		
8.4	Шеран стандартизованни контролни болх	1						
Дерриг:		6	4	2				
Программица сахътийн барам		68						

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Жам1даран кеп.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
Халкъан барта кхолларалла (11с. + 1с.)						
1.	Халкъан барта кхолларалла.	1	0	0		Барта хаттар
2.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша».	1	0	0		Йозанан таллар
3.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» тIечIагIдар.	1	0	0		Барта хаттар
4.	Нохчийн халкъан туьйра «Тамашийна олхазар».	1	0	0		Йозанан таллар
5.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша а, саьрмик».	1	0	0		Барта хаттар
6.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла кIант».	1	0	0		Йозанан таллар
7.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла кIант» тIечIагIдар.	1	0	0		Барта хаттар
8.	Нохчийн халкъан туьйра «Барзо Iахарца мохк кьовсар»	1	0	0		Йозанан таллар
9.	Классал арахьара дешар.	1	0	0		Барта хаттар
10.	Фольклоран кегий жанраш: кицанаш.	1	0	0		Йозанан таллар
11.	Фольклоран кегий жанраш: хIетал-металш.	1	0	0		Барта хаттар
12.	Проект	1	0	1		Проект
Нохчийн йаздархойн говзарш Литературин туьйранаш (9 с.+1 с.)						
13.	Саидов Б. «Майра кIант Сулима».	1	0	0		Йозанан таллар

14.	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима» (туьйра). Туьйранан турпалхой.	1	0	0		Барта хаттар
15.	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима» (туьйра). Сулимин хьуьнарш.	1	0	0		Йозанан таллар
16.	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси» – дийнатех лаьцна туьйра. Лобман ома.	1	0	0		Барта хаттар
17.	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси» (туьйра). Бекхам.	1	0	0		Тестировани
18.	Гацаев С. «Чкьобрдиг» (туьйра). Кобрта турпалхо.	1	0	0		Барта хаттар
19.	Гацаев С. «Чкьобрдиг» туьйра. Чкьобрдиган толамаш.	1	0	0		Йозанан таллар
20.	Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьна.	1	0	0		Барта хаттар
21.	Классал араьхьара дешар.	1	0	0		Йозанан таллар
22.	Сочинени	1	0	1		Сочинени
XX бешаран литература (33 с.+3 с.)						
23.	Бадиев С.С. дахар, кхолларалла. «Зайнди» дийцар. Турпалхойн васташ.	1	0	0		Барта хаттар
24.	Бадиев С.С. «Зайнди» (дийцар). Кобрта маьна.	1	0	0		Йозанан таллар
25.	Мамакаев М.А. дахар, кхолларалла. «Баппа» (дийцар). Ши некьахо.	1	0	0		Барта хаттар
26.	Мамакаев М.А. «Баппа» дийцар. Нийсо харцонал толар.	1	0	0		Йозанан таллар
27.	Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.	1	0	0		Тестировани
28.	Эхашеран тест	1	0	1		Тестировани

29.	Мамакаев I.Ш. дахар, кхолларалла. «Садаържаш» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
30.	I. Мамакаевн музей (виртуальни экскурси).	1	0	0		Йозанан таллар
31.	Сулаев M.A. дахар, кхолларалла. «Ламанан хи» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
32.	Гайсултанов I.Э. дахар, кхолларалла. «Кегий йийсарш» – повестан дакъа. Ши доттагI.	1	0	0		Йозанан таллар
33.	Гайсултанов I.Э. «Кегий йийсарш». Iалин кхоллам.	1	0	0		Барта хаттар
34.	Олхазаран-Кютара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.	1	0	0		Йозанан таллар
35.	Сулейманов Ахьмадан «Борз йу угIуш» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
36.	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
37.	«Баьпкан чкъуьйриг» дийцарх лаьцна.	1	0	0		Йозанан таллар
38.	Проект	1	0	1		Проект
39.	Окуев Ш. «Лаьмнашкаь суьйре» (стихотворени). Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).	1	0	0		Йозанан таллар
40.	Классал араьхьара дешар.	1	0	0		Тестировани
41.	Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
42.	Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам	1	0	0		Барта хаттар
43.	Дийцар, суртхIоттор, оьлайар.	1	0	0		Йозанан таллар

44.	Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
45.	Кагерманов Д. «ДоттагIалла» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
46.	Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
47.	Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени).	1	0	0		Йозанан таллар
48.	Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне.	1	0	0		Барта хаттар
49.	Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
50.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
51.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Беран чобхьарчу дуьненан гайтаран говзалла.	1	0	0		Йозанан таллар
52.	Дикаев М. «Баьстенан аматаш (стихотворени). Iаламан хазалла.	1	0	0		Барта хаттар
53.	Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а	1	0	0		Йозанан таллар
54.	Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.	1	0	0		Тестировани
55.	Сочинени	1	0	1		Сочинени
56.	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
57.	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
58.	Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар	1	0	0		Барта хаттар

XXI бешаран литература – (7 с.+1с.)						Йозанан таллар
59.	Рашидов Ш. стихотворени «Нана-Нохчийчоь».	1	0	0		Барта хаттар
60.	Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
61.	Хатуев Iабдул-Хьамидан “Аьрзунан илли” стихотворени	1	0	0		Йозанан таллар
62.	Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
63.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
64.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
65.	Классал араьхара дешар.					Барта хаттар
66.	Шеран тест.	1	1	0		Тестировани
Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)						
67.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.)	1	0	0		Барта хаттар
68.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.). Жамдаран урок	1	0	0		Йозанан таллар
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68				

Хъехаран-методикин латтор

Дешархочунна

- 1.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-Г1ала, 2018.
- 2.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. Белхан тетрадь №№1,2., Сольжа-Г1ала. АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2018 ш.
- 3.Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хъехархочунна

- 1.Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
  - 2.Арсанукаев А. Нохчийн литература хъехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
  - 3.Джамбеков О.А. «Халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи – Грозный, 2017.
  - 4.Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
  - 5.Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.
- Эдилов С.Э. 5-чу классехь нохчийн литература хъехар. Сольжа –Г1ала. АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2019.

Хаамийн-ресурсийн латтор

- 1.Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
- 2.Образовательный портал «Чеченская электронная школа»
//URL:<https://desharkho.ru>
- 3.Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>